

Handbok med inspiration till att skapa bra natur i täkter – Åtgärder under drift och i samband med efterbehandling

Bergmaterialindustrins täkter innebär ingrepp i naturen, men det finns också höga naturvärden i täkterna. En handbok har tagits fram för att visa dig hur du med enkla åtgärder kan skapa ännu bättre förutsättningar i din täkt.

Bakgrund

Bergmaterialindustrins täkter innebär ingrepp i naturen, men det finns också höga naturvärden i täkterna. Anledningen är att täkterna skapar varierade miljöer med förutsättningar som är ovanliga i det omgivande landskapet. Mest uppmärksammade hittills är sand- och grustäkterna. Här skapas livsrum för många insekter som bin och humlor och rasbranter i täkter kan vara utmärkta häckningsplatser för backsvalor. Mindre känt är att även bergtäkter kan skapa bra förutsättningar för biologisk mångfald. Här finns klippbranter som erbjuder livsrum för många lavar och mossor och bra häckningsplatser för olika fåglar. Potentialen för hög biologisk mångfald är alltså stor och det är dags att vi börjar ta tillvara den.

Många efterbehandlingsplaner fokuserar idag på att försöka återskapa det tidigare landskapet – ofta en relativt artfattig miljö med tät tall- eller granskog. I stället kan nya unika miljöer skapas genom att ta tillvara förutsättningar som skapats av verksamheten. I stället för att gödsla och plantera kan det ibland vara rätt att helt enkelt inte göra någonting.

Syfte

Syftet med projektet var att skapa en handbok för biologisk mångfald i berg- och grustäkter med konkreta exempel på åtgärder.

Speciellt ska handboken:

- Långsiktigt öka förståelsen, intresset och kunskapen om biologisk mångfald i berg- och grustäkter hos alla som arbetar inom bergmaterialindustrins värdekedja – från beslutsfattare och företagsledare, via tekniker och miljövetare, till täkternas platspersonal
- Vara skriven på ett sådant sätt att den är lättillgänglig för alla som arbetar inom bergmaterialindustrin i Sverige, oavsett utbildnings- och yrkesmässig bakgrund
- Vara anpassad för svenska förhållanden och ta hänsyn till Sveriges varierande geografi, geologi och natur.

Genomförande

Swerock har varit projektledare och Enetjärn Natur har skrivit handboken. Under projektet hade vi hade mycket givande utbyten på referensgruppsmötena när personer med olika utbildning och infallsvinklar fick diskutera ihop sig. Det som var självklart för biologerna visade sig exempelvis inte alls vara självklart för representanterna från ballastindustrin, och tvärtom. I projektet ingick representanter från Swerock/Peab, Skanska, NCC, SLU (Sveriges lantbruksuniversitet), WSP, Heidelberg Cement och Länsstyrelsen Östergötland.

Projektet inleddes med en sammanställning av den information som finns tillgänglig idag om biologisk mångfald i grus- och bergtäkter och metoder för biologisk efterbehandling. Fokus var på svenska/nordiska förhållanden, men inspiration inhämtades även från projekt från andra delar av världen. En viktig del av projektet var också att kunna presentera ett antal "case studies". För detta ändamål valdes fyra täkter ut, både berg- och grustäkter, lokaliserade inom olika geografiska regioner och med olika lång tid kvar till avslut och efterbehandling. Handboken innehåller konkreta råd och tips på hur man skapar biologisk mångfald och ekosystemtjänster i sin täkt.

Resultat och slutsatser

Den täktägare som är intresserad av att stärka de biologiska värdena i sin täkt kan underlätta arbetet genom att göra en plan för artrikedom. Planen bör beskriva hur och vilka åtgärder som är lämpliga att arbeta med i den specifika täkten. Fokus ska vara på

åtgärder som kan utföras i driftskedet, när personal och maskiner finns på plats. Planen ska hållas kort och enkel och utgå från de livsmiljöer och åtgärder som presenteras i handboken. I princip räcker det med en kartsnitt för en bra överblick över tåkten. De miljöer som beskrivs i handboken är bergväggar och klippbranter, rasbranter och slänter, upplagshögar och vallar, lövskog, gräsmarker och vattenmiljöer, se nedan.

Bergväggar och klippbranter

Spräng ut klippfyllor, skapa variation med skrevor, sprickor med mera. Tänk på säkerheten och genomför säkerhetsåtgärder! Sten utgör ett oerhört viktigt växtsubstrat för många lavar och mossor. Klippväggar med klippavsatser är ändå mest kända som värdefulla för fågellivet. Många fåglar bryr sig inte om bullret i tåkten och kan etablera sig i områden som ligger nära pågående brytning.

Vad är bra att eftersträva?

- Klippfyllor. Med eller utan vegetation.
- Skuggiga, nordvända väggar/branter. Ger ett stabilt fuktigt mikroklimat för fuktkrävande arter.
- Torra, sydvända, solexponerade väggar/branter och rasmassor. För värmeälskande arter.

Rasbranter och slänter

Se över möjligheterna till att skapa rasbranter som gynnar insekter och fågelliv. Här trivs arter som gynnas av återkommande störningar. Hur vegetationen utvecklas här beror på klimat, markförhållanden, exponeringsgrad och störningsfrekvens. Blommande växter som etablerar sig i den här typen av livsmiljö är viktiga nektarkällor för många insekter som humlor, bin, fjärilar, steklar pollenätande baggar med flera. Insekter, växter och eventuella backsvalor störs inte av verksamheten, men kom i håg att inte utföra åtgärder i de direkta branterna i samband med häckning (maj-mitten av augusti).

Vad är bra att eftersträva?

- Öppna solbelysta slänter med dåligt utvecklad vegetation.
- Slänter med jord, grus, sand och bergkross direkt i markytan. Företrädesvis solbelysta områden.
- Branta slänter där ras och erosion sker naturligt.
- Höga (mer än 3 m) rasbranter med sand, finsand eller annat finkornigt material.

Upplagshögar och vallar

Upplagshögar och vallar utgör livsmiljöer för de mest störningsgynnade arterna. Dessa miljöer är bra exempel på vandringsbiotoper. Vandringsbiotoper är miljöer som störs kontinuerligt, men som däremellan erbjuder ett livsutrymme för de arter som trängs undan i andra miljöer. I dessa miljöer är ofta koncentrationen av blommande örter hög samtidigt som mycket sand och jord finns direkt i markytan. Upplagshögar med stenar och block skapar mycket hålrum och är ofta bra miljöer för ormar, grodor och ödlor. Just sten- och blocksamlingar är inte beroende av samma störningsfrekvens som jordhögar.

Vad är bra att ha eftersträva?

- Kontinuerlig störning – bortschaktning och uppläggning av nya högar.
- Mycket jordmaterial (sand, grus, sten) i markytan och utvecklad vegetation.
- Näringsfattiga förhållanden.
- Hålrum mellan block och sten.

Lövskog

Det är känt att den biologiska mångfalden ökar med ökad andel lövträd i en skog. Exempelvis blir det fler arter och individer av kärlväxter, fåglar och fladdermöss. Lövskogsmiljöer i en täkt blir aldrig särskilt stora och ofta består de av träd i relativt ung ålder. Det finns dock ett värde med dessa mindre grupper med lövträd, särskilt när tåkten ligger i ett landskap som domineras av brukad barrskog.

Gräsmarker

Gräsmarker med många blommande örter är värdefulla för den biologiska mångfalden, dels för att många olika kärlväxter, mossor och svampar kan hitta livsrum här, dels för att många insekter använder blommande växter som näringskälla. Utan skötsel eller någon form av kontinuerlig störning växer dock gräsmarker igen med högre vegetation, buskar och träd. Då går mångfalden förlorad.

Vad är bra att eftersträva?

- Öppna områden med finkornigt, sandigt material i markytan.
- Näringsfattiga förhållanden.
- Väldränerad mark.

Vattenmiljöer

Småvatten i tåkter kan vara väldigt artrika. Vattensamlingar är viktiga för många vattenlevande insekter, groddjur, ormar och fåglar. I både den aktiva delen och i de delar som inte längre är aktiva i en täkt finns ofta sänkor där vattensamlingar skapas antingen av grundvatten eller av att regnvatten samlas och förhindras att infiltrera bort. Till vattenmiljöerna kan även räknas de vattensamlingar som bildas och används av verksamheten. Exempelvis sedimentationsdammar och diken för att leda bort länsvatten. Eftersom vattensamlingarna är små och ofta saknar förbindelse med naturliga vatten förekommer ingen fisk. Utan fisk blir miljöerna idealiska för många grod- och kräldjur som behöver vattensamlingarna för att kunna föröka sig.

Vad är bra att eftersträva?

- Solbelysta vattensamlingar.
- Variation i djup, bottenstruktur och utbredning.
- Generellt är alla vattensamlingar värdefulla – även grävda diken.
- Ingen förekomst av fisk och kräftor.
- Varierad omgivning i anslutning till vattensamlingarna. Stenblock och död ved skapar håligheter, vegetation med gräs omväxlat med buskar och helt vegetationsfria ytor skapar många mikromiljöer.

Ytterligare information

Kontaktpersoner:

Monica Soldinger Almfelt, Swerock AB, tel 0733-849393, e-post: monica.almfelt@swerock.se

Litteratur:

- Inspiration till att skapa bra natur i tåkter (av M Soldinger Almfelt, M Lagerkvist, S Enejtjärn, S Preuss, N Krays, A Enejtjärn, 74 sidor) Handboken kan laddas ned från www.sbuf.se under projekt 13021.

Internet:

http://www.sverigesbergmaterialindustri.se/images/pdf/taktvillkor_domar_miljo/Handbok_for_biologisk_mangfald_i_takter_151001.pdf

